

kwartieren van de Lekdijk Bovendams aan bod. Hoofdstuk acht gaat over het dijkstuk van Amerongen naar Wijk bij Duurstede, negen handelt over de dijk in laatstgenoemde plaats en tien gaat over het dijkstuk tot aan Vreeswijk.

In hoofdstuk elf vat Van Bommel alles nog eens samen en kijkt hij vooruit. Zijn eindconclusie is dat de Lekdijk zeer belangrijk is voor het beschermen van het achterliggend gebied, dat deze versterkt dient te worden in het licht van de huidige klimaatsverandering.

Wat valt er nu op dit boek af te dingen? De eerste zes hoofdstukken vormen een logische opbouw, daarna wordt het boek minder overzichtelijk en vervalt de auteur nogal eens in herhalingen, terwijl hoofdstuk elf louter een samenvatting is. Daarnaast laat de eindredactie te wensen over. Op blz. 5 in de inhoudsopgave heeft de *Index van namen XX* meegekregen in plaats van een bladzijnummer. Tussen blz. 59 en blz. 62 moet eerst de huidige blz. 62 komen en dan pas blz. 61. Het ontgaat mij grotendeels waarom er bijlagen zijn opgenomen waarin wordt uitgeweid over visies op dijkbouw. Die hadden net zo goed in de eerste hoofdstukken opgenomen kunnen worden. Verder mis ik de andere rivierdijk, die aan de zuidzijde van de Lek ligt tussen Amerongen en Vreeswijk. Zodra een rivier is bedijkt, worden de lotgevallenen op de ene oever toch belangrijk beïnvloed door die op de andere oever? Nu zien we op de zuidelijke oever dat er grote verruimingswerken hebben plaatsgevonden. Ook is er weinig aandacht voor de opslibbing van de rivier tussen zijn beide dijken en het tempo waarin dit plaatsvond gekoppeld aan dijkhoogten en veranderingen daarin. Verder vernemen we nauwelijks iets over de effecten van het in 1952 geopende Amsterdam-Rijnkanaal ten oosten van Wijk bij Duurstede. Als afsluitende kritiek dient te worden gezegd dat het boek in een weinig vlotte stijl is geschreven.

Wel is het boek erg fraai geïllustreerd. Op tal van plaatsen staan schitterende foto's van delen van het landschap, afgewisseld met al even mooi historisch kaartmateriaal. De vele kaderteksten geven een flinke dosis extra informatie. Tenslotte boort Van Bommels studie naar de rivierdijk tussen Amerongen en Vreeswijk zeer veel nieuw archiefmateriaal aan. De potentie lijkt aanwezig om nog veel meer nieuwe wegen open te leggen voor de geschiedenis van de waterstaat van het rivierengebied.

D.M. van der Schrier, *Overijsselse waterstaat in de kaart gekeken*. (Stichting IJsselacademie: Kampen, 2011). 240 blz. Geïllustreerd. ISBN 978906692131. € 29,95.

FRITS DAVID
ZEILER

Onder de Nederlandse waterstaatshistorici bevindt zich een groep ingenieurs in ruste, die al hun hele werkzame leven gefascineerd zijn geweest door de geschiedenis van 'hun' techniek. Dat enthousiasme houdt niet op bij hun pensionering, maar zet zich voort in onderzoek, publicistisch werk en dikwijls ook daadwerkelijke inzet voor het fysieke behoud van voorbeelden van waterstaatkundig vernuft. Dirk van der Schrier in Zwolle is zo'n bevlogen man. Al sinds zijn benoeming bij de toenmalige dienst van de Provinciale Waterstaat in Overijssel in 1963 heeft hij de praktische toepassing van kennis weten te combineren met onderzoek naar de historische achtergronden van allerhande waterstaatkundige verschijnselen. Deels uit pure nieuwsgierigheid, maar deels ook om erachter te komen hoe men in vroeger dagen aan de problemen van water en wateroverlast het hoofd probeerde te bieden, en oplossingen vond die ook nu nog bruikbaar kunnen zijn. In woord en geschrift heeft Van der Schrier daarvan getuigenis afgelegd, en menige oude sluis is dankzij zijn inzet voor sloop bespaard gebleven en gerehabiliteerd als monument van bedrijf en techniek.

Een groot aantal (26) van zijn 'verspreide geschriften' is nu ter gelegenheid van Van der Schrier's tachtigste verjaardag gebundeld in een fraai verzorgde uitgave, getiteld *Overijsselse waterstaat in de kaart gekeken*. Het is een boek met een veelzijdige inhoud over allerlei aspecten en onderdelen van het water en waterbeheer in de lagere delen van de provincie. Het gaat over dijken en sluisen, over kanalen en rivieren, over ontginningen en overlaten. Wie het gebied niet kent, zal de hoeveelheid gegevens snel doen duizelen, maar ook deze

toch redelijk goed ingevoerde recensent dreigt regelmatig te verdrinken in de vele feiten en geografische details. En daarmee is direct een kernprobleem aangegeven van dit publicistisch oeuvre. De auteur weet namelijk heel veel, maar het heeft hem vaak ook veel moeite gekost om deze kennis op een uitgebalanceerde wijze te presenteren. Hij denkt snel en associatief, springt van de ene (zekere) bron direct over naar een speculatie of veronderstelling, laat de chronologie dikwijls varen, selecteert zijn materiaal op bruikbaarheid voor die éne theorie, en slaat vermaningen van wetenschappers soms rechtstreeks in de wind. De uitgever heeft zijn best gedaan om dit gebrek aan professionaliteit te ondervangen, onder meer door geheel nieuwe kaartjes te laten tekenen. Deze zijn voor een goed begrip uiteraard onontbeerlijk, maar blijken helaas ook in de verbeterde vorm lang niet altijd toereikend. Dat geldt zowel de legenda als de keuze uit de geografische namen, die beide niet steeds consequent zijn. Op blz. 50 bijvoorbeeld staat een kaartje van ‘het onderhoudsplichtige gebied van de Orderzijl’ ten noordoosten van Zwolle, maar de bewuste uitwateringssluis zelf is daarop niet aangegeven.

Methodisch lijden veel artikelen onder een gebrek aan inzicht in de vroegere landschappelijke situatie. In de eerste hoofdstukken over de IJssel en het Zwartewater wordt wel heel gemakkelijk door de millennia heen en weer geschoven, zodat het Zeegat van Bergen en het Oer-IJ regelmatig als gelijktijdig bestaand worden gepresenteerd. De theorie van Makaske c.s. over de vroegmiddeleeuwse situatie van de IJssel wordt geheel en die van Spek over de ontwikkelingen in de rivier tussen 800 en 1200 grotendeels genegeerd. Dit is niet alleen een gevolg van het feit, dat sommige stukken zijn geschreven in een periode, dat die theorieën nog niet waren gelanceerd. In hoofdstuk 13 (‘Hoe de Aa te Zwolle wateringen aantrok’) wordt bijvoorbeeld eerst de conclusie van Spek onderschreven dat Salland geen natuurlijke beken kent, maar alleen afstromingsgebieden, en vervolgens wordt bij hoog en bij laag volgehouden dat de Zwolse Aa daarop een uitzondering vormt, ‘omdat hij Aa heet’. Ook waar het gaat om veenontginningen is Van der Schrier niet consistent. Het Hoge Moer, waardoor een deel van de zestiende-eeuwse Arembergergracht tussen Zwartsluis en Giethoorn is aangelegd, wordt door hem niet (zoals door eerdere auteurs) op de waterscheiding tussen de verschillende complexen veenontginningen gelocaliseerd, maar op twee steenworpen afstand van de ontginningsbasis het Zwartewater. Het betoog over de verschillende sluizen in dit kanaal gaat dan ook stevig de mist in. Hetzelfde euvel doet zich voor bij de beschrijving van de Holterdijk, die Salland tegen opperwater uit het Gelderse achterland moest beschermen, als ontstaan uit ‘een weg die het moerasige Holterbroek kruist’, terwijl hij de natuurlijke waterscheiding in het hoge veen volgt.

Net als iedere onderzoeker worstelt Van der Schrier regelmatig met Middelnederlandse teksten en begrippen. Nu is dat ook voor een doorgewinterde mediëvist nog altijd een materie vol doornen en stekels, maar voorzichtigheid is daarbij in ieder geval het begin van wijsheid. Eén van de valkuilen is de toponymie. De naam van de Soes bezuiden Zwolle niet duiden als waternaam is al hachelijk, die van het nabijgelegen Sekdoorn verklaren uit het woord zegge in de betekenis ‘uitspraak’ in plaats van het rietachtige gewas is krampachtig, en het vertalen van de eveneens daar gelegen Zouwe als ‘afwatering’ in plaats van zij- of dwarsdijk is eenvoudig dwaas. Dat Van der Schrier het naast zouwe (zijdwende, zuidwende) in de omgeving van Zwolle ook veel voorkomende stouwe weigert te vertalen met ‘dwarsdijk’ is een vorm van koppigheid, die hem regelmatig voor historische interpretatieproblemen plaatst. En daarmee komen we op de bronteksten. Lezing, transcriptie en interpretatie vereisen een uiterste zorgvuldigheid. Dat daarbij soms foutjes worden gemaakt als (blz. 79) ‘voor te cornen’ in plaats van ‘voor te comen’ (= te voorkomen) of (blz. 103) ‘Rarnmele’ in plaats van ‘Rammele’ (een buurschap onder Raalte) valt nog onder de spreekwoordelijke spaanders-bij-het-hakken.

Ernstiger wordt het, wanneer het verkeerd of gebrekkig duiden van de tekst een goede reconstructie van de historische werkelijkheid in de weg staat. Dat blijkt bijvoorbeeld in het hoofdstuk over ‘de dijkbrieven van het gebied tussen Dalfsen en Zwartsluis’ (blz. 49-61). De situatie is daar in beginsel heel duidelijk. Op de rechteroever van de Vecht, die

halverwege Zwartewater gaat heten, liggen oudere woonplaatsen op rivierduinen (met Hasselt als grootste), en daarachter beginnen de venen. Deze worden – Van der Schrier beschrijft het in een ander hoofdstuk over Staphorst en Rouveen – in een aantal fasen opengelegd. Die ontginning geeft afwateringsproblemen, maar leidt ook tot de noodzaak van een doorgaande dijk langs de rivier. Over dat laatste zijn twee overeenkomsten gesloten, één in 1402, één in 1456. Van beide ‘dijkbrieven’ wordt de tekst in het boek afgedrukt en nauwkeurige lezing leert, dat het in beide gevallen gaat om hetzelfde interessegebied. Dit wordt in vrijwel gelijke termen beschreven met als enig verschil, dat wat eerst als ‘den Veene’ wordt aangeduid een halve eeuw later ‘Ruvende ende Suyteynde’ wordt genoemd. Dat wil dus zeggen: Rouveen en het direct achter Hasselt gelegen Zuideinde dat daarop aansluit. Het gaat in beide gevallen om het onderhoud van een stouwedijk die het water uit de bovenstroomse ontginningen moet tegenhouden, een daarbij aangelegde uitwateringssluis (de al genoemde Orderzijk) en de nieuwe dijken vanaf dat punt stroomafwaarts. Onder meer door een verkeerde localisering van het eerste ‘Veene’, maar ook door een foutieve lezing van het woord ‘dike’ (dijk) als ‘dake’ (slootruigte) verliest een in beginsel heel degelijk verhaal zijn consistentie.

Is er dan niets aardigs aan deze bundel te beleven? Jazeker, er zijn gelukkig ook veel informatieve bijdragen in opgenomen, zoals het al genoemde stuk over Staphorst en Rouveen. Ondanks enkele weeffouten blijft dit oorspronkelijk in 1977 gepubliceerd artikel een goed gedocumenteerd voorbeeld van de veelvoorkomende dorps- en kerkverplaatsingen in de Nederlandse veenontginningen. Ook de ingewikkelde situatie van de dijken rond Deventer weet Van der Schrier goed te ontrafelen, terwijl de hoofdstukken over de Potbeek (een mislukt scheepvaartkanaal bij Markelo) en de lange geschiedenis van de afdamming van de Linde (de grensrivier met Friesland) zeker adequate historische projectbeschrijvingen zijn. Werkelijk in zijn element is de schrijver in de hoofdstukken over de historische keersluizen en schepraderen, de door hem in het landschap ontdekte ‘binnenpolder’ rond het landgoed Den Alerdinck, en de recente historie van de afdamningsplannen in de IJssel- en Vechtdelta die hebben geresulteerd in de fameuze balgstuw bij Ramspol. Bij de beschrijving van de laatst aangelegde keersluis, die in het Zwartewater bij Zwolle, spat de verontwaardiging nog van de bladzijden af; deze voorziening is in de ogen van de gepensioneerde praktijkman volstrekt overbodig. Al lezende kan men hem daarin niet anders dan gelijk geven.

Kortom, *Overijsselse waterstaat in de kaart gekeken* is een afwisselend, maar ook wisselvallig boek. Het is niet helemaal het monument dat deze bevlogen waterstater had verdiend, en dat het misschien wel zou zijn geworden als er een strakker redactie en zeker ook wat meer (zelf)kritiek was toegepast. Toch biedt het boek veel niet eerder gebruikt materiaal over de geschiedenis van de bewoonbaarheid van het land achter IJssel en Zwartewater. Laten we daarom de goede stukken uitzoeken en daarmee verder bouwen. Met, ondanks alle kritiek, veel dank aan Dirk van der Schrier dat hij ons van dit materiaal heeft voorzien.

Alfons Fransen, *Dijk onder spanning. De ecologische, politieke en financiële geschiedenis van de Diermerdijk bij Amsterdam, 1591-1864*. Waterstaat, cultuur en geschiedenis 1 (Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2011), 404 blz. Geïllustreerd. ISBN 9789087041915. €40,-.

MAURITS W.
ERTSEN

met uitstapjes naar:

Han van Zwet, *Lofwaardighe dijkagies en miserabele polders. Een financiële analyse van landaanwinningprojecten in Hollands Noorderkwartier, 1597-1643*. Amsterdamse Historische Reeks. Grote Serie 37 (Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2009), 552 blz. Geïllustreerd. ISBN 9789087041069. €45,-.

Siger Zeischka, *Minerva in de polder. Waterstaat en techniek in het Hoogheemraadschap van Rijnland (1500-1856)* (Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2007), 381 blz. Geïllustreerd. ISBN 9789087040239. €35,-.